

Pohjoiset alueet muutoksessa – geopoliittinen näkökulma

LASSI HEININEN

ABSTRACT:
The High North in
a Change –
Geopolitical point
of view

In classical geopolitics the northernmost regions of the globe has been discussed as a reserve of natural resources and a space for the military. This periphery, the circumpolar North is also a homeland of Indigenous peoples with their identities. The industrialized and militarized High North of the Cold War started to thaw in the 1990s as a result of increased interrelations between peoples and civil societies, as well as region-building by nation-states. At the early-21st century there are interpretations saying that there is going on the Race for the Arctic, or that the region could descend into armed conflict due to a fight over natural resources within the continental shelf. None of these are, however, happening, although the geo-strategic importance of the High North is growing. Instead, there is a significant and multi-functional geopolitical, socio-economic and environmental change. Though, it is not yet easy to describe or analyze the occurring change, it has several indicators (of both classical and critical geopolitics), such as an importance of state sovereignty, energy security, institutionalized international cooperation and climate change. Final, on one hand, there is a growing global interest toward the region and its natural resources, and on the other, the High North plays more important role in world politics.

Geopolitiikassa ja kansainvälisessä politiikassa maapallon pohjoisimpia alueita on yleisesti ottaen käsitelty valtion näkökulmasta joko luonnonvarojen resurssialueina ja / tai sotilasstrategioiden operaatioalueina. Taustalla vaikuttaa se historiallinen ja kansainvälisoikeudellinen perusasia, että kyse on kahdeksan valtion rajojen halkomasta ja jakamasta maantieteellisestä alueesta. Pohjoisesta syrjäalueesta, joka on marginaalia ja ollut alistainen valtioiden hegemoniapoliittikalle. Tämä ei ole täysin pois-
sa 2000-luvun alunkaan pohjoisia napa-alueita käsittelevistä mielikuvista ja (geo)poliittisista diskursseista, kuten puhe luonnonvarakilpailusta ja uudesta ”kylmästä” sodasta osoittaa.

Maapallon pohjoisten, arktisten alueiden (tässä pohjoiset alueet tai Arktinen alue) viimeaikainen kehitys nousi varsinaisesti otsikoihin kun venäläinen tutkimusretkikunta teki onnistuneen sukel-

luksen Pohjoisnavan aliseen merenpohjaan elokuussa 2007. Venäjän näyttävä tutkimusretki Lomonosovin harjanteelle keskisen Pohjoisen jäämeren mannerjalustalla provosoi muiden muassa Kanadan ja Tanskan hallitukset reagoimaan vahvasti ja manifestoimaan tarpeen puolustaa valtiosuvereniteettiaan ja kansallista turvallisuuttaan (esim. Panetta 2007; Borderline Newsletter 2008).

Tämän tulkittiin aloittaneen uuden ”Arktisen kilpajuoksun” (Beary 2008) ja ”Timanttiryntäyksen” (The Guardian 2007), mikä avaa ”Arktisen aarraiton” (Virkkunen 2009). On puhuttu jopa ”Taistelusta Pohjoisnavasta” (Traufetter 2008), uudesta kylmästä sodasta tyyliin ”Kylmä sota jäätiköllä” (Voima 32/2007) tai ”Arktisen alueen joutumisesta aseellisen konfliktiin” (Borgerson 2008). Esimerkiksi Voima-lehden pohjoisten alueiden tilannetta käsittelevän artikkelin pääviesti oli, että

venäläisen tutkimusretkikunnan sukellus aloitti taistelun ”Arktisen tähdestä” eli alueen luonnonvaraista¹.

Tämä kaikki pani vauhtia myös alueen muihin rannikkovaltioihin ja sai aikaan Pohjoisen jäämeren rannikkovaltioiden ensimmäisen ministerikokouksen toukokuussa 2008. Valtioiden väliset kiistat pohjoisista merirajoista, jotka eivät ole mitenkään uusia, ja myös valtiosuvereniteetti, laitettiin nyt (ensimmäistä kertaa) selkeästi kansainvälisen politiikan ja kansainvälisen oikeuden kontekstiin ja kysyttiin, kuka omistaa Arktisen alueen, Jäämeren alaisen mannerjalustan ja Pohjoisnavan (esim. Byers 2009). Tämä nosti myös alueen ulkopuolisten valtioiden, kuten Japanin ja Kiinan osittain jo olemassa olevaa kiinnostusta aluetta ja sen luonnonvaroja kohtaan.

Nämä ovat merkkejä siitä, että Arktisella alueella on meneillään muutos. Se on tiedostettu, ja keskustelu siitä on käynnistynyt. Muutoksen syvin olemus ei ole kuitenkaan vielä selvillä, minkä vuoksi nykyisestä tilanteesta on useita geopoliittisia tulkintoja ja ainakin kaksi kilpailevaa diskurssia. Niistä ensimmäinen tunnistaa muutoksen ja tulkitsee sen merkitsevän em. luonnonvarakilpailua ja konflikteja sekä uhkaa valtiosuvereniteetille; tämä diskurssi myötäilee uusrealismin teoriaa, jonka mukaan kansainväliselle politiikalle on ominaista anarkkinen tila.

Tälle vaihtoehtoinen diskurssi myös tunnistaa muutoksen ja näkee sen nopearytmisenä ja moniulotteisena, mutta ei tulkitse sen merkitsevän luonnonvarakilpailua eikä konflikteja; tämä voidaan tulkita merkitsevän rauhanomaisen yhteistyön ja alueenrakentamisen jatkuvuutta. Diskurssin mukaan muutosta ilmentävät yhtäältä jo tunnetut piirteet, kuten globalisaatio ja sen erilaiset virrat, globaalit ympäristöongelmat kuten ilmastomuutos ja rikkaat energiavarat. Toisaalta sitä ilmentävät uudet piirteet, jotka ovat osin seurausta edellisistä ilmenemismuodoista – kuten optiot energiaturvallisuudesta ja uusista globaaleista meriväylistä – alueen valtioiden kasvava huoli suvereniteetistaan ja pyrkimys kansallisten (niin taloudellisten kuin turvallisuuden liittyvien) intressien toteuttamiseen sekä aluetta kohtaan suuntautuva kasvava maailmanlaajuinen kiinnostus.

Näistä pyritään löytämään keskeiset tekijät ja ilmenemismuodot ja niitä arvioidaan kylmän sodan jälkeisessä vakauden tilassa.

Edellä mainituista lehtikirjoituksista, monista poliittisista puheista ja eräiden tutkijoiden tulkinnoista (esim. Zellin 2007; Borgerson 2008) huolimatta oma analyysini – ja tämän artikkelin lähtökohtaolettamus – tilanteesta on, että pohjoisilla alueilla ei ole hallitsematonta luonnonvarakilpailua eikä konfliktia. Enemmänkin kyse on merkittävästä ympäristöllisestä, geopoliittisesta ja geotaloudellisesta muutoksesta, joka luo uudenlaisia haasteita kylmän sodan jälkeiseen geopoliittisen muutoksen, joka ei ole vielä täysin vakiintunut (ks. esim. Störe 2009; Government of Canada 2009).

Muutoksella saattaa olla suuri merkitys yhtäältä itse alueelle ja sen kehitykselle, jos ja kun pohjoisten periferioiden taloudellinen ja strateginen merkitys kasvaa alueen valtioiden näkökulmasta. Toisaalta sillä saattaa olla merkitystä myös pohjoisten alueiden ja muun maailman välisille globaaleille suhteille, jos ja kun pohjoisten alueiden strateginen ja taloudellinen merkitys on kasvussa maailmanpolitiikassa. Toki kyse ei ole vain alueellisesta kehityksestä, vaan taustalla vaikuttavat niin yleinen maapalloistuminen ja globaalitalous kuin ilmastomuutoksen aiheuttama fyysisen ympäristön nopea muutos. Nämä globaalit ilmenemismuodot haastavat kylmän sodan jälkeisen vakauden ja monenkeskisen yhteistyön, mutta ne eivät välttämättä merkitse uuden kylmän sodan tai muun aseellisen konfliktin tuloa alueelle.

Tämä artikkeli käsittelee pohjoisten alueiden 2010-luvun geopolitiikkaa ja analysoi geopoliittista tilannetta muutoksen näkökulmasta sekä yleisesti että pyrkien erityisesti tunnistamaan ja kuvailemaan muutoksen keskeisiä ilmenemismuotoja ja dynamiikkoja. Taustalla on Arktisen alueen kansainvälisten suhteiden ja geopolitiikan 2000-luvun alun keskeiset teemat ja trendit, jotka muotoutuivat kylmän sodan jälkeisessä yhteistyötä ja alueenrakentamista korostavassa tilanteessa. Artikkelialkaa katsauksella siitä, miten Arktinen alue on nähty geopolitiikassa ja miten sitä on käsitelty geopolitiikan tutkimuksessa.

Pohjoiset alueet geopolitiikassa ja geopolitiikan tutkimuksessa

Klassisen geopolitiikan teorioiden keskiössä ovat maantieteellisen alueen, siis fyysisen tilan, strategisen merkityksen arviointi, tilan kontrolli sekä val-

tion valta ja hegemonia. Teoriat ja niiden diskursiivit tutkivat lähinnä ”valtion tarpeita ja tapoja, joilla ne voidaan tyydyttää” (Killinen 1964, 15) – eli liittyvät pitkälti reaali- hegemoniapoliittikkaan (”realpolitik”) – ja myös maantieteen ja teknologian suhdetta (geopolitiikan teknologiamallit). Geopoliittisesti keskeisiä alueita määrittävät yhtäältä maantieteelliset tekijät, jotka voivat pysyä (lähes) muuttumattomina samalla kun niiden merkitys valtioille on muuttuva suure, ja toisaalta valtaketusten dynaamiset suhteet (Spykman 1944). Nämä teoriat korostavat joko mannervallan suurta, jopa ratkaisevaa, strategista asemaa ja merkitystä, koska suuri koko, maamassa, jota runsaat luonnonvarat tukevat, antaa fyysisen valmiuden luoda voimakaskittymä ”sydänalueen” ympärille (Mackinder 1904). Tai merimahdin ratkaisevaa strategista merkitystä taisteltaessa maailmanherruudesta, jossa ratkaisevia perustekijöitä ovat valtion maantieteellinen asema ja pääsy merille (Mahan 1918). Lopuksi, alue voidaan määrittellä strategisesti tärkeäksi, jos se todennäköisesti tulisi keskeiseksi suurvaltojen välisen selkkauksen alueeksi (Gledisch 1986).

Tästä klassisen geopolitiikan fyysistä tilaa sekä valtion valtaa ja hegemoniaa korostavasta näkökulmasta katsoen pohjoiset alueet näyttävät joko luonnonvarojen hyödyntämisen- ja resurssialueina ja/ tai sotilasstrategioiden (erityisesti suurvaltojen ydinase- ja meristrategiat) ja sotilasoperaatioiden näyttämönä. Esimerkiksi Stalinin modernisointiprojektissa Neuvostoliiton pohjoinen tai Suomen toisen maailmansodan jälkeisessä jälleenrakennuksessa Lappi näyttävät luonnonvarojen varastona (esim. Massa 1994). Eikä tämä kuva ole täysin poissa 2000-luvun alunkaan pohjoisia napa-alueita käsittelevistä mielikuvista ja geopolittisista diskursseista, mitä puheet ”kilpailusta arktisista rikkauksista” osoittavat (esim. Beary 2008).

Taustalla vaikuttavat geopolitiikan teoriat, kuten esimerkiksi resurssimallit, luonnonvarojen tai niiden puuttumisen strategisesta merkityksestä, ympäristön ja turvallisuuden keskinäisyydestä ja luonnonvarakonfliktien lainalaisuuksista (esim. Dalby 2002). Pohjoisten alueiden luonnonvaroja, kuten kalaa ja meren nisäkkäitä, puuta sekä mineraaleja ja energiavaroja, kuten kivihiltä, on hyödynnetty massaluonteisesti jo vuosisatojen ajan. Luonnonvarojen hyödyntäminen on tapahtunut pääosin yhden valtion puitteissa osana kansallisia talouksia. (Duhaime 2004.) 1900-luvun alkupuolella pohjoisten

alueiden taloudellinen merkitys kasvoi, kun alueen valtiot ulottivat modernisaation ja teollistamisen pohjoisille alueilleen sekä tehostivat pohjoisten rikkaiden luonnonvarojen hyödyntämistä. Valtioiden suvereniteetti täyttyi, ja sen myötä valtiot ottivat tilan kontrolliinsa ja rajat sulkeutuivat.

Valtioiden politiikka pohjoisessa onkin perinteisesti tarkoittanut luonnonvarojen hyödyntämisen lisäksi alueen saattamista suvereniteetin piiriin ja sen jälkeen suvereniteetin säilyttämistä, mikä läheisesti liittyy kansalliseen turvallisuuteen. Taustalla on perinteinen kolonialistinen ja valtion hegemoniaan perustuva klassisen geopolitiikan tulkinta, joka lähtee siitä, että kyse on kahdeksan yhtenäisvaltion (valtion)rajojen halkomasta ja jakamasta maantieteellisestä syrjäalueesta, joka sijaitsee kartan yläreunassa, lähes marginaalissa, jos se on ylipäättään edes huomioitu. Esimerkiksi paljon käytetyssä, hyvin poliittisessa ja maailman ehkä tunnetuimmassa kartassa, ns. Mercator-karttaprojektiossa pohjoinen alue näyttyy muusta maailmasta erillään olevana perifeerisenä reuna-alueena, joka on levittäytynyt nauhaksi kartan yläreunaan.²

Tämä näkökulma on ollut vallitseva ja peittää alleen sen vaihtoehtoisen näkökulman, että alueen kansojen ja yhteisöjen väliset kanssakäymisen suhteet – niitä ovat vierailut, avioliitot ja pysyvämmät muutot sekä tavaroiden ja kokemusten vaihto ja kaupankäynti – alkoivat kauan ennen kuin yksikään valtio kansallisine intresseineen ja rajoineen tuli pohjoiseen, ja ne ovat jatkuneet vuosituhsien ajan (Krauss 1994; Golovnev 2001). Esimerkiksi viikinkiajalla ihmiset, erityisesti skandinaavit, liikkuvat säännöllisesti laajalla alueella Pohjois-Euroopassa, kävivät kauppaa idän suuntaan Venäjällä ja perustivat yhteisöjä Pohjois-Atlantin molemmin puolin. Erityisesti Euroopan pohjoisessa on rikas alueellinen yhteistyön perinne, joka on näyttäytynyt yhteiskunnallisina, kulttuurisina ja kauppasuhteina niin alkuperäiskansojen kuin muiden yhteisöjen välillä vuosisatojen ajan. Oivallinen esimerkki tästä on ns. pomori-kauppa Pohjois-Norjan ja Vienanmeren alueen välillä. (esim. Lähteenmäki 2004; Onnela 2008)

Alueellinen yhteistyö eri muodoissa on jatkunut valtionrajojen perustamisen jälkeenkin ja etelän keskuksista riippumatta (Kainlauri 1975). Nämä ihmisten ja yhteisöjen suhteet ovat olleet historian, arkeologian ja antropologian tutkimuksen piirissä, mutta ne ovat näyttelleet tärkeää osaa myös poh-

joisten alueiden kansainvälisissä suhteissa.

Kylmän sodan aikana maapallon pohjoiset alueet nousivat geostrategisesti tärkeiksi, kun pohjoisista jäistä vapaista meristä tuli ydinasejärjestelmän ja sitä tukevan ydinvoiman sekä muun modernin ase-tekniologian kehityksen myötä suurvaltojen välisen strategisen ydinasevarustelun ja sotilaallisen kilpailun merellinen ”sotanayttämö” ja siten myös potentiaalinen selkkausten alue (Miller 1989; Heininen 1991). Taustalla vaikuttivat deterministiset ja teknologiaperusteiset geopolitiikan teknologiamallit, jotka lähtevät siitä, että jos teknologia mahdollistaa sotilaallisen voiman projisoinnin jollekin maantieteelliselle alueelle, niin tämä tulee tapahtumaan. Kyse on ennen kaikkea valtion kyvystä kohdentaa sotilaallista voimaansa valtionrajojensa ulkopuolelle (Killinen 1964; Till 1987).

Mahanin merimahdin rakentamisen näkökulmasta pohjoiset alueet ovat olennaisia, jos ajatellaan, että ydinaseiden aikakaudella merimahti voidaan rakentaa laivaston (erityisesti (ydin)sukellusveneiden) varaan, kuten neuvostoliittolainen amiraali Gorskov (1979) on esittänyt. Tämän perinteisemmän ”seaman”-näkökulman, kuten myös ”landman”-näkökulman, rinnalle, ja osin niiden sijaan, voidaan ottaa ”airman”-näkökulma. Sen taustalla oleva ”taivaanlaki”-ajattelu korostaa lentokone- ja ohjusteknologioiden kehityksen mahdollistamaa uudenlaista teknologiamallien soveltamista (Henrikson 1975). Taustalla vaikuttavat sellaiset (klassisen) geopolitiikan peruselementit, kuten tila (tässä tapauksessa ilmatilan käyttö, joka voidaan tulkita helpommaksi kuin maan tai meren käyttö); etäisyys (mikä tarkoittaa tässä etäisyyden minimointia); ja maapallon muoto, (eli tässä tapauksessa napa-alueen sijaintia Euraasian ja Pohjois-Euroopan välissä³).

Arktisen alueen kannalta kiinnostava on Nicholas Spykmanin (1944) reunavaltio-teoria, joka sijoittaa valtion geopolittisen ja -strategisen aseman maantieteelliseen sijaintiin, mutta korostaa manner- ja merivaltateorioiden sijaan (Euraasian) reuna-alueen geopolittistä asemaa sydänalueen ja (reuna)merien välisenä puskurialueena⁴. Tässä katsannossa Arktinen alue voidaan määrittellä koostuvan kahdesta isosta komponentista: yhtäältä Pohjoisesta Jäämerestä reunamerineen ja saaristoinneen ja toisaalta Euraasian ja Pohjois-Amerikan pohjoisrannikkojen reuna-alueista saaristoinneen (Heininen and Nicol 2009). Valtion hegemo-

niapyrkimysten näkökulmasta ongelmana on kuitenkin se, että yksikään valtio tai valtioryhmittymä ei hallitse molempia reuna-alueita, joskin Venäjä hallitsee yksin lähes koko Euraasian pohjoista reuna-alueita.

Kylmän sodan loppuvaiheeseen, joka jo ennakoiti tulevaa muutosta, ja sen jälkeiseen geopolittiseen muutokseen liittyvät yhtäältä luonnonvarojen hyödyntämisen ja sotilaallisen toiminnan jatkuminen, ja toisaalta kaukokulkeutuvien, rajat ylittävien saasteiden lisääntyminen ja sitä seurannut ympäristötietoisuuden kasvu. Näiden yhteisvaikutus on synnyttänyt moniulotteisia ja osin kärjistyneitä kiistoja ja intressiristiriitoja maan, veden ja luonnonvarojen käytöstä (Osherenko and Young 1989). Ne saatavat näyttäytyä ihmisen ja luonnon välisinä klassisina ristiriitoina, mutta ovat kuitenkin luonteeltaan yhteiskunnallispoliittitaloudellisia. Edelleen ne osoittavat alueen toimijoiden ja alueella vaikuttavien toimijoiden intressien välisten suhteiden monimutkaisuuden. (Käkönen 1995; Heininen 1999).

Siinä, missä presidentti Mihail Gorbatsovin (Gorbachev 1987) puhe Murmanskissa lokakuussa 1987 avasi oven uusille kansainvälisille yhteyksille, kylmän sodan päättyminen ja Neuvostoliiton hajoaminen merkitsivät dramaattista geopolittistä muutosta pohjoisessa: sotilaspoliittiset jännitteet lientyivät sekä suurvaltojen välinen asevarustelukilpailu ja sotilaallinen jännite loppuivat. Tämä kaikki antoi tilaa innostuksen ilmapiirille ja halulle toimia yhdessä yli valtioiden rajojen kansainvälisesti ja alueellisesti sekä löytää uusia ajattelu- ja hallintamalleja universaaleihin ja globaaleihin haasteisiin.

Teoreettisessa puheessa ja geopolitiikan tutkimuksessa klassisen geopolitiikan keskeisyys korvautui 1980- ja 1990-lukujen vaiheessa uudenaikaisilla ja kriittisillä geopolitiikan diskursseilla. Fyysinen tila ja sen kontrolli sekä valta ja voima saivat rinnalleen muita faktoreita, kuten sosiaalinen tila, toimija(t) ja identiteetti(it) / identiteettipolitiikka (Jukarainen 1999; Harle&Moisio 2000). Myös maapallon pohjoisimpia alueita koskevaan geopolittiseen puheeseen tuli uudenaikaisia suuntauksia ja diskursseja, ja voitiin puhua jonkinasteisesta uuden, ihmiskeskeisemmän geopolitiikan läpimurrosta (esim. Chaturvedi 2000). Uudet kysymyksenasettelut nostivat esiin ihmiset, kansat ja kansalaisyhteiskunnat toimijoina ja korostivat uudenaikaisia tekijöitä, kuten identiteetti(it), sosiaalinen tila ja alueellistuminen. Näin luotiin uudenlaista alueellista dyna-

miikkaa, jossa pohjoisten harvaanasuttujen syrjä-alueiden geopolitiikkaa hallinneet diskurssit, jotka olivat keskittyneet maantieteellisen aseman ja tilan kontrolliin sekä valtion valtaan ja sotilaallisen voimaan, saivat rinnalleen uusia ja kriittisiä kysymyksenasetteluja.

Uudenlaiset politiikat, kuten Euroopan unionin pohjoinen ulottuvuus ja Kanadan ulkopoliittikan pohjoinen ulottuvuus, ovat perinteisen valtiohegemonian sofistikoituneita sovellutuksia (esim. Europe's Northern Dimension: the BEAR meets the south 1997; Heininen and Nicol 2007). Tämä tulkinta näkee unionin politiikat eräänlaisina kohtauspaikkoina ja toiminnan tiloina, missä turvallisuus ei ole perinteistä sotilaallista vaan ”pehmeää” ja laaja-alaista, ja missä tavoite ei ole fyysisen ja henkisen tilan tai tiedon kontrolli vaan tasavertainen yhteistyö (Moisio 2003). Esimerkiksi ottaessaan lähtökohdaksi Arktisen alueen geostrategiseen dynamiikkaan vaikuttavat ympäristömuutokset, joilla on heijastuksensa kansainväliseen vakauteen ja Euroopan turvallisuuteen, EU:n komission arktinen tiedonanto (Commission of the European Communities 2008) poikkeaa merkittävästi Yhdysvaltain uusimmasta arktisesta politiikasta (The White House 2009), joka painottaa vahvasti kansallista turvallisuutta ja kotimaan puolustusta.

Toisenlainen tulkinta on, että pohjoisen ulottuvuuden politiikka tulkitaan yrityksiä tulla mukaan kontrolloimaan pohjoisen ympäristön käyttöä sekä pohjoista (poliittista ja sosiaalista) tilaa ja tietoa, valjastaa pohjoisia luonnonresursseja hyötykäyttöön ja luomaan uudenlaista ”todellisuutta” (Moisio 2003). Tulkinnausta on se, että pohjoisessa ulottuvuudessa valtiot unionin ohella ovat päätoimijat. Yleisesti ottaen unionin politiikkoja, strategioita ja tiedonantoja arvioitaessa kannattaa muistaa, että Euroopan ytimestä katsottuna arktinen politiikka tai pohjoinen ulottuvuus saa toisenlaisen geopolittisen sisällön kuin Pohjois-Euroopasta katsottuna. Kyse on siitä, miten Eurooppa määrittellään, eli missä menee Euroopan ja ulkopuolisen raja.

Arktisen alueen kansainvälisten suhteiden ja geopolitiikan keskeiset teemat

Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti (2007; myös AHDR 2004) on tieteelliseen arvioon ja analyysiin perustuva kokonaisvaltainen kuvaus

Arktisen alueen tilanteesta 2000-luvun alussa. Raportin mukaan alueen kansainväliset suhteet ja geopolitiikka rakentuvat seuraavan kolmen keskeisen teeman tai trendin ympärille: alueen ei-valtiolisten toimijoiden välinen kasvava yhteistyö, hallitusten aloitteellisuuden perustuva alueenrakentaminen ja alueen ja ulkopuolisen maailman välinen suhde (Heininen 2004; ks. myös Östreg 2008).

Ensimmäinen teema osoittaa, että maapallon pohjoisimmilla alueilla on oma ja erityinen, pitkäikäinen kylmän sodan jälkeen esiin murtautunut, luonteensa sekä alueellinen dynamiikkansa, joka perustuu valtiota pienempiä ja / tai ei-valtiolisten toimijoiden aktiviteetteihin. Keskeisiä toimijoita ovat yhtäältä alkuperäiskansat ja niiden järjestöt, kuten esimerkiksi Saamelaisneuvosto ja Inuittien sirkumpolaarinen neuvosto, ja toisaalta maakunnat, läänit ja kunnat, kuten esimerkiksi Suomen Lappi ja Alaskan osavaltio.

Sirkumpolaarista aluetta koskeva horisontaalinen ja alueellisten toimijoiden välinen yhteistyö on tarjonnut pohjoisille kansoille ja yhteisöille sekä foorumeita kansainväliseen vuorovaikutukseen ja poliittiseen vaikuttamiseen että käytännön kanavia tiedonvälitykseen. Alkuperäiskansat ja niiden järjestöt ovat vaikuttaneet aktiivisena ympäristön ja ympäristönsuojelun puolesta sekä yleisesti että erityisesti kansainvälisissä ympäristöneuvotteluissa. Esimerkiksi hitaasti hajoavia orgaanisia, ns. POPs-yhdisteitä, koskevaa Tukholman yleissopimusta, joka neuvoteltiin nopealla aikataululla, koskevissa neuvotteluissa pohjoiset alkuperäiskansat näyttelivät aktiivista roolia (esim. Meakin and Fenge 2004). Pohjoisten alkuperäiskansojen voidaankin sanoa nousseen kansainvälisiksi toimijoiksi (Heininen 2002; Abele and Rodon 2007).

Pohjoisten alkuperäiskansojen järjestöjen entistä tiiviimpi ja institutionalisoitunut yhteistyö on uuden ihmiskeskeisen geopolitiikan yksi tärkeimpiä ilmentymiä. Tämä näyttäytyy myös geo-nimeämisen politiikalle vastakkaisena diskurssina (Korhonen 2003), esimerkiksi saamelaiset käyttävät kotimaastaan pan-saamelaista nimeä ”Sapmi”, ja Kanadan pohjoisten alueista on laadittu kartta alkuperäiskansojen käyttämällä alkuperäisillä nimillä.

Tämä ei-valtiolisten toimijoiden aktivoitumisen ja vaikutus on ollut keskeisessä roolissa määriteltäessä uudelleen pohjoista geopolittista aluetta niin globaalisti kuin alueen valtioiden ja kansojen välisten suhteiden näkökulmista. 2000-luvun alus-

sa laajentunut ja syventynyt pan-arktinen yhteistyö uusine kansainvälisine ja alueellisine järjestöineen ja foorumeineen on keskeinen osa Arktisen alueen geopolitiikkaa, ja se on vahvistuva trendi (Östreg 2008). Sen taustalla on kansainvälisen yhteisön uudenlainen määritelmä, joka ei perustu valtiokeskeiselle politiikalle, eikä klassiselle geopolitiikalle, vaan alueelliselle yhteistyölle ja ei-valtiollisille toimijoille.

Tämä ei kuitenkaan poista sitä perusasetelmaa, että valtioiden ja valtiollisten toimijoiden intressit eroavat usein alkuperäiskansojen ja kansalaisyhteiskuntien intresseistä. Yhteistyön rinnalla onkin myös jännitteitä ja vastakkainasetteluja sekä epäsymmetrisiä ja etnisiä ympäristökonflikteja, kuten Inarin metsäkiistat, inuittien hylkeenpyynti ja Alaskan öljynporaus. Kyse on uudeltaisista ja moniulotteisista intressienkonflikteista, ei perinteisistä valtioiden välisistä konflikteista, joissa vastakkain ovat yhtäältä taloudelliset ja kaupalliset intressit, jotka liittyvät jollakin tavalla globaalitalouteen, ja toisaalta kulttuuriset ja ympäristölliset, pitkälti immateriaaliset, arvot, joita ajavat alkuperäiskansat ja paikalliset ihmiset sekä kansalaisjärjestöt (Heininen 1999).

Arktisen alueen geopolitiikan toinen keskeinen teema, hallitusten aloitteellisuuteen perustuva alueenrakentaminen liittyy kiinteästi alueen tilanteeseen ja on toteutunut sekä koko alueen laajuisesti, mitä edustaa Arktinen neuvosto, että muutamilla ali-alueilla, jota tasoa edustaa esimerkiksi Barentsin euro-arktinen neuvosto Euroopan pohjoisessa. Alueen kaikkia valtioita ja suurinta osaa alkuperäiskansoja edustava Arktinen neuvosto muodostaa hallinnollisen perustan keskusteltaessa ympäristöyhteistyöstä ja kestävästä kehityksestä pohjoisilla alueilla (ks. Ottawa Declaration 1996). Modernissa alueenrakentamisessa on kyse valtiojohtoisesta toiminnasta, joka kohdistuu tietyille maantieteelliselle alueelle, ja joka ylittää valtioiden rajat. Vastaavasti sirkumpolaarisen pohjoisen alueen rakentamisessa kyse on uudeltaisen alueellisen yhteistyön luomisesta, jonka keskeisenä pyrkimyksenä on poliittisen jännityksen ja sotilaallisen vastakkainasettelun vähentäminen ja vakauden lisääminen alueella. Arktisen alueen vakauden ja kansalaisten turvallisuuden lisäämisessä alueenrakentamisella onkin ollut tärkeä rooli.

Yhden tulkinnan mukaan alueenrakentamista voidaan pitää askeleena kohti alueellistumista,

joka perustuu ”alhaalta-ylös” –toimintoihin, sillä yhteisenä piirteenä molemmissa on halu luoda uusi lähestymistapa pohjoisten alueiden geopolitiikkaan (Heininen ym. 1995). Toisen tulkinnan mukaan kyse on kuitenkin ennen kaikkea valtioiden aloitteeseen perustuvasta ja niiden hallitsemasta alueen rakentamisesta. Tämän taustalla on se, että tilan omistaminen ja hallinta, mitä esimerkiksi valtion suvereniteetti ilmentää, on edelleen maapalloistumisesta huolimatta strategisesti tärkeitä. Tämä merkitsee sitä, että perinteisen geopolitiikan koetaan säilyttäneen merkityksensä (Harle & Moisio 2000, 279–280). Taustalla vaikuttaa se, että koska maantiede ei ole neutraalia, niin myös tilan määrittely on poliittista. Tai että vaikka poliittisten toimintojen ei katsota olevan enää välttämättä territoriaalisia, niin yhteisöt ja yhteiskunnat alueina ovat sidottuja paikkaan ja rakentuneet sosiaalisesti identiteettipolitiikan tuloksena (Jukarainen 1999).

Alueen rakentamisesta ja muusta kiinteästä kansainvälisestä yhteistyöstä huolimatta Arktisen alueen rannikkovaltioiden välillä on merirajoja koskevia erimielisyyksiä ja ratkaisemattomia kiistoja, kuten Norjan ja Venäjän välinen pitkäaikainen kiista Barentsinmeren mannerjalustan jaosta.

Venäjän ja Yhdysvaltain välillä on myös erimielisyyttä sotilasstrategioista (esimerkkinä kansallinen ohjuspuolustusjärjestelmä⁵). Taustalla vaikuttaa se kylmän sodan perintö, että Venäjän ja Yhdysvaltain sotilaalliset rakenteet ovat edelleen olemassa ja sotilaallinen toiminta säännöllistä, joskin volyymit ovat huomattavasti pienemmät. Pohjoisen jäämeren strateginen merkitys on edelleen suuri, sillä jääpeitteensä ja pohjan topografiansa vuoksi se on paras piilopaikka kostoiskukykyä ylläpitäville strategisille ydinsukellusveneille. Edellisestä seuraa, että Arktinen alue on edelleen sotilaallisesti tärkeä, mikä näkyy myös siinä, ettei ydinasiirunna ole (vielä) toteutunut todella pohjoisilla alueilla. (Heininen 2010a)

Kokonaiskuva on kuitenkin se, että 2000-luvun alussa kansainvälinen yhteistyö Arktisella alueella lukuisine poliittisine aloitteineen ja uusine foorumeineen on laajentunut ja syventynyt siinä määrin, että voidaan puhua jopa uuden alueellisen identiteetin noususta. Syventynyt pan-arktinen ja laajentunut hallitustenvälinen yhteistyö on olennaista edistettäessä inhimillistä ja kestävästä kehitystä sekä ympäristönsuojelua pohjoisilla alueilla. Se lisää turvallisuutta ja luo uudeltaisia edellytyksiä selviytyä

globaaleista haasteista, kuten kaukokulkeutuvat ilman ja veden saasteet sekä ilmastonmuutos. Niin ikään uudenlaista ihmiskeskeistä geopolitiikkaa edustavien diskurssien voidaan ajatella edistävän sekä inhimillistä kehitystä ja demokratiaa että voimistavan kansalaisyhteiskuntaa (esim. Östreg 1999, 16–17; Heininen ym. 1995, 95–107).

Pohjoisten alueiden geopolitiikan kolmas trendi ei enää liity suoraan itse alueeseen, vaan pyrkii osoittamaan, että Arktinen alue ei ole erillään maailmanlaajuisesta kehityksestä vaan on osa maapalloa ja kansainvälistä yhteisöä. Globaalit ympäristöongelmat (ks. Hakovirta 1996) ovat konkretisoituneet pohjoisessa kaukokulkeutuvien ilman- ja vedensaasteiden muodossa, ne havaittiin ensin 1970-luvulla ja tiedostettiin 1980-luvulla. Näitä ovat epäorgaaniset aineet ja yhdisteet, arktinen sumu sekä radioaktiivinen saaste ja ydinjätteet. Näin pohjoiset alueet vedettiin globaalien ympäristöongelmien ja kansainvälisen ympäristöpolitiikan piiriin.

Jos kylmän sodan päättyminen ja sen jälkeinen kansainvälisen järjestelmän muutos muuttivat perinteistä kolonialistista pohjoinen-etelä –suhdetta Arktisella alueella, niin globalisoituvan maailmantalouden ja maapalloistumisen myötä suhde on vielä suuremmassa muutoksessa. Vaikka alueen ja ulkopuolisen maailman välinen suhde on edelleen valtioiden eduille alisteinen ja osaltaan uskollialistinen, niin aluetta ja sen rikkaita luonnonvaroja kohtaan tunnettu kiinnostus on kasvanut entisestään ja muuttunut globaaliksi. Vastaavasti maapallon pohjoisimpien alueiden strateginen merkitys maailmanpolitiikassa on kasvussa, ja alueet kuten pohjoiset teemat yleisesti ovat nousseet politiikan ja tieteen asialistoille.

Meneillään olevan muutoksen voidaan katsoa haastavan em. kansainvälisten suhteiden ja geopolitiikan kolme keskeistä teemaa, näin varsinkin jos trendeissä oli pääosin kyse kylmän sodan jälkeisestä yhteistyöeuforiasta, joka kesti aikansa, muttei ole pysyvää vaan joutuu antamaan tilaa uudelle muutokselle. Kylmän sodan jälkeisen kauden voidaan tulkita olevan ”peruuttamattomasti ohitse” (Haukkala 2009, 29), mutta se ei tarkoita, että kaikki sen saavutukset valuisivat hiekkaan. Ja, Arktisen alueen vakaus ja rauhanomainen kehitys ovat ko. kauden saavutuksia, jotka voidaan tulkita menetystarinoina 2000-luvun alun kansainvälisessä politiikassa.

Uusi ja toisenlainen geopolitiittinen muutos

Kaksi ensimmäistä pohjoisten alueiden geopolitiikan keskeistä teemaa liittyvät kiinteästi alueeseen ja ovat pitkälti seurausta kylmän sodan päättymisestä. Sen sijaan kolmas ei välttämättä vahvista omaehtoista alueellisuutta, vaan liittää alueen entistä vahvemmin ulkopuoliseen maailmaan ja nostaa esille alueen ja muun maailman välisten suhteiden uudelleen määrittämisen mahdollisuuden. Trendi on vahvistuva ja nyt muutoksessa. Tämä osoittaa, että pohjoisia alueita kohtaan osoitetaan kasvavaa maailmanlaajuista taloudellista, poliittista ja tieteellistä kiinnostusta: Alueen rikkaat ja pitkälti potentiaaliset energiavarat ja uudet globaalit merireitit houkuttelevat alueelle uusia ja ulkopuolisia toimijoita, kuten esimerkiksi Itä-Aasian talousmahdit, Etelä-Korea, Japani ja Kiina sekä ylikansalliset yritykset ja kansainväliset ympäristöjärjestöt. Tämä ja alueen kasvava strateginen merkitys tuo alueelle uusia toimijoita omine intresseineen, mikä helposti näyttäytyy (luonnonvara)kilpailuna ja antaa eväitä puhua konflikteista.

Edellä mainitut mediaseksikkäät kuvat ovat yhtäältä lisänneet kiinnostusta pohjoisia alueita ja teemoja kohtaan; pohjoiset teemat tuskin jäävät yhden kesän mediaoikuksi, sillä sekä luonnonvarojen massaluonteinen hyödyntäminen että merenjään sulaminen ovat sen suuruusluokan kysymyksiä, että ne puhuttavat jatkossakin. Toisaalta ne ovat hämmentäneet ajankohtaista keskustelua, sillä liikkeellä on (ollut) sekä väärää informaatiota että virheellisiä ja turhan kapeita tulkintoja: Ensinnäkin alueella ei ole uutta ”kylmää” sotaa, ”kuumaa” taistelua tai muita aseellisia konflikteja, eikä todellisia merkkejä sellaisista. Voidaan jopa kysyä, onko realistista edes odottaa uuden kylmän sodan alkamista pohjoisilla alueilla? Toiseksi, alueen luonnonvaroja on hyödynnetty massaluonteisesti jo vuosisatoja, eikä edes alueen energiavarojen hyödyntäminen ole uutta. Kolmanneksi, ehdoton pääosa alueen luonnonvaroista on kansallisen suveriniteetin alla joko maa-alueilla tai talousvyöhykkeillä ja niiden mannerjalustassa. Neljänneksi, vaikka pohjoisilla merillä olisi meneillään luonnonvarakilpailu tai uusien alueiden ”valtaaminen”, niin sekä talousvyöhykkeitä että niiden ulkopuolella olevien luonnonvarojen hyödyntämistä sanelee YK:n uusi kansainvälinen merioikeusyleissopimus (Macnab 2008 ja 2006). Vaikkei kyse ole koko

Arktista aluetta koskevasta kansainvälisöikeudellisesti sitovasta sopimuksesta, niin uusien luonnonvaravaihtojien hankkimista kansainvälisillä merialueilla koskevat merioikeusyleissopimuksen säädökset.⁶

Kyse ei ole niinkään uusista uhkakuviista tai uudenlaisista turvallisuus- ja puolustuspoliittisista konflikteista, kuten kuten em. luonnonvarakilpailua korostava diskurssi tilanteen tulkitsee. Kyse on ennemminkin siitä, kuten em. vaihtoehtoinen diskurssi tulkitsee, että pohjoisilla alueilla on meneillään – mitä ilmeisemmin – perustavaa laatua oleva ja kokonaisvaltainen geopoliittinen, taloudellinen ja ympäristöllinen muutos, jonka ilmenemismuodot, keskeiset tekijät ja dynamiikat sekä niihin liittyvät ilmiöt ovat moninaiset. Muutos on ollut siinä määrin kiihtynyt ja tapahtunut niin nopeasti, että se on yllättänyt monet alueen toimijat.

Kaikkia muutoksen tekijöitä ja dynamiikkoja ei ole kuitenkaan (vielä) tunnistettu, kokonaisvaltaista analyysia ei ole tehty, eikä poliittisia johtopäätöksiä vedetty. Tämä johtuu osin siitä, että eräät näkyvissä olevat ilmenemismuodot sisältävät piirteitä, jotka hämäävät ja vaikeuttavat kokonaiskuvan muodostamista.

Meneillään oleva muutos on siis usean ilmiön ja tekijän yhteisvaikutusta, ja uuden tekijän ilmaantuminen tai tunnistaminen saattaa näytellä merkittävää roolia joko vauhdittaen muutosta tai muuttaen sen suuntaa. Tällainen tekijä on ilmastomuutos, joka tässä tarkoittaa sekä ilmaston ja muun fyysisen ympäristön nopeata muutosta että sen tuomaa epätietoisuutta. Maapallon pohjoisilla ja arktisilla alueilla ilmastomuutos ei ole enää vain skenaarioita vaan sen fyysiset vaikutukset ovat ympäristöllisiä tosiasioita (ACIA 2004). Esimerkiksi vuoden 2007 syyskuussa Pohjoisen jäämeren monivuotinen jää oli pienempi kuin koskaan aikaisemmin ja Luoteisväylä oli tiettävästi ensimmäisen kerran kokonaan jäätön.

Jo pelkästään fyysisten vaikutustensa kautta, ja erityisesti yhdessä siihen liittyvän epätietoisuuden kanssa, ilmastomuutoksella on monia yhteiskunnallispoliittisia ja taloudellisia sekä turvallisuuteen liittyviä heijastusvaikutuksia. Esimerkiksi yhdistyneenä sekä alueen rikkaiden energiavarojen ja uusien kuljetusväylien antamaan optioon että maapalloistumiseen ilmastomuutos onkin kasvattanut aluetta kohtaan tunnettua maailmanlaajuista kiinnostusta. Lisäksi epätietoisuus luo epävar-

muutta, ennakoimattomia yhteiskunnallistaloudellisia ja kulttuurisia muutoksia sekä uusia turvallisuusuhkia. Ilmastomuutoksen fyysiset vaikutukset ja siihen liittyvä epätietoisuus liittyvätkin läheisesti toisiinsa, ja tässä suhteessa yhteiskunnallispoliittistaloudelliset vaikutukset korostuvat.

Nopeasti etenevä ilmastomuutos, joka tarkoittaa joko maapallon ilmaston yleistä lämpenemistä tai kylmenemistä, on globaali ympäristöongelma ja –riski (esim. Hakovirta 1996). Tämä ilmastomuutoksen olennainen piirre, globaaliuottuvuus liittyy olennaisesti myös meneillään olevaan muutokseen. Se näyttäytyy pohjoisten alueiden strategisen merkityksen kasvuna ja kasvavana maailmanlaajuisena kiinnostuksena pohjoisia alueita ja pohjoisia teemoja kohtaan, kuten edellä olen todennut. Enää ei vallitse sitä näköharhaa, että pohjoisiin syrjäalueisiin, siis periferioihin, liittyvät asiat olisivat jotenkin marginaalisia. Jo pelkästään ilmastomuutos tai energiaturvallisuus riittää siihen, että pohjoisten alueiden nykyinen geopoliittinen asema on strateginen, vieläpä strateginen globaalisti.

Maapalloistuminen ei kuitenkaan sinällään ole uutta pohjoisilla alueilla, sillä teollistaminen ja modernisaatio pohjoisessa alkoivat toisen maailmansodan jälkeen, ja kaukokulkeutuvat saasteet toivat globaalit ympäristöongelmat pohjoiseen. Tämä kaikki on merkinnyt valtioiden rajat ylittäviä virtoja, joista monet ovat luonteeltaan globaaleja, kuten muiden muassa raaka-ainevirta (etelään), tavara- ja energia- (pohjoiseen), sotilaallinen toiminta (pohjoiseen), saastevirrat (pohjoiseen), pääomavirta (pohjoiseen), työvoimavirta (pääosin etelään ja mutta kausiluonteisesti myös pohjoiseen), asukasvirta (etelään), matkailijavirta (pohjoiseen), ympäristöaktivismi (pohjoiseen), tutkimus- ja asiantuntijavirta (pohjoiseen) sekä informaatiivirta (pääosin pohjoiseen) ja innovaatiivirta (ensin pohjoiseen ja sittemmin myös etelään) (ks. Globalization and the circumpolar North 2010).

Toinen muutoksen keskeinen tekijä ja indikaattori on energiaturvallisuus ja siihen liittyvä pohjoisten öljy- ja maakaasuvarojen massaluonteinen hyödyntäminen ja niiden kuljetus. Energiavarojen hyödyntäminen alueella ei sinänsä ole uutta, mutta fossiilisten energiavarojen, erityisesti öljyn, niukkuus ja energiaturvallisuuden suuri strateginen merkitys ovat lisänneet pohjoisten energiavarojen hyödyntämistä. Siitä on tullut keskeinen osa sekä valtioiden luonnonvarapolitiikkaa, joka nousee

klassisen geopolitiikan resurssimalleista, että nykyistä geotaloutta, jonka tärkeitä toimijoita kansainväliset (valtiojohtoiset tai yksityiset) öljy-yhtiöt ovat. Valtioiden pyrkimys sitoa kasvavassa määrin energiaturvallisuuttaan pohjoisten alueiden potentiaalisesti valtaviin energiavarantoihin – Yhdysvaltain geologian laitoksen arvion mukaan pohjoisen napapiirin sisäpuolella on yli 400 öljy- ja kaasukenttää, joissa arvioidaan olevan noin 90 miljardia (billion) barreilia öljyä ja 1670 biljoonaa (trillion) kuutiometriä maakaasua (USGS Fact Sheet 2008–3049) – on siten resurssimallien mukaista politiikkaa.

Hyödyntäminen on jo osin siirtynyt, ja edelleen siirtymässä, talousvyöhykkeitten mannerjalustalle, ja paine kasvaa lisätä hyödyntämistä ja sen piiriä entisestään. Uutena optiona Jäämeren rannikkovaltiot ovat aktivoituneet turvaamaan taloudellisia ja muita kansallisia etujaan havittelemalla luonnonvarojen hyödyntämistä talousvyöhykkeittensä ulkopuolisella Pohjoisen jäämeren altaan mannerjalustalla. YK:n uusi kansainvälinen merioikeusyleissopimus, joka tuli voimaan vuonna 1994, mahdollistaa tämän, sillä sen säännökset sallivat rannikkovaltioille mannerjalustan luonnonvarojen hyödyntämisen myös talousvyöhykkeiden ulkopuolella, jos maa pystyy osoittamaan että ko. mannerjalusta on rannikkovaltion mannerjalustan jatke (Macnab 2006; Koivurova 2008).

Venäläisen tutkimusretkikunnan kunnianhimoinen matka Pohjoisnavan syvyysiin Lomonosovin harjanteelle elokuussa 2007 ilmentää hyvin tätä (Lomagin 2009). Tutkimusmatka oli onnistunut, sillä kohde tavoitettiin ja ylös saatiin näytteitä merenpohjan sedimenteistä, mikä saattaa vahvistaa sen, että Lomonosovin harjanne on geologisesti samankaltainen kuin Siperian mannerlaatta. Julkisuudessa sukellus ja titaanisen Venäjän lipun pystyttäminen tulkittiin välittömästi Venäjän ulkopolitiikan uusimmaksi manööveriksi, jolla pyritään vahvistamaan Venäjän suurvaltastatusta. Erityisesti Kanadan ja Tanskan hallitukset reagoivat nopeasti ja tulkitsivat matkan luonnonvarakilpailun ja uuden kylmän sodan lähtölaukaukseksi pohjoisilla merialueilla. (Zellin 2007)

Kaikki tapahtui kuitenkin tarkasti YK:n merioikeusyleissopimuksen (UNCLOS) säännösten ja pelisääntöjen mukaan (UNCLOS Convention 1985)⁷. Vastaavasti retkikunnan matkan ajankohta liitettiin ilmastomuutoksen etenemiseen, erityisesti

merenjään sulamiseen, pohjoisilla merillä ja tämän mahdollistamaan jäässä olevien merien alaisen mannerjalustan hyödyntämiseen. Pohjoisen jäämeren monivuotinen merenjäähä olikin pienemmillään kesällä 2007, joskin vasta syyskuun puolivälissä. Matkan ajoitus johtui kuitenkin merioikeusyleissopimuksen määräyksistä, ei ilmastomuutoksen etenemisestä, sillä koska Venäjä oli ratifioinut merioikeusyleissopimuksen vuonna 1997, sen oli toimitettava todisteet väitteelleen viimeistään vuonna 2007 (Macnab 2008).

Teknologia ja tiede sekä niiden kehitys liittyvät läheisesti luonnonvarojen hyödyntämiseen ja niiden kuljetukseen. Taustalla on yhtäältä modernisaatioon kiinteästi liittyvä teknologia-usko, että aina kun ilmaantuu uusia haasteita, niin vastauksia etsitään teknologiasta tyyliin ”teknologia tulee ja pelastaa meidät”. Toisaalta post-modernismi on nostanut esiin sen uuden piirteen ja haasteen, että teknologiaan vahvasti nojautuvaa yhteiskuntaamme voidaan myös kutsua ”riskiyhteiskunnaksi” sen synnyttämien suurten riskien vuoksi (Beck 1992). Taustalla on se, että koska tiede ja teknologia ovat viimekädessä ihmistoimintaa⁸, niillä on yhteiskunnallistaloudellinen sisältönsä ja yhteiskunnallinen relevanssinsa. Lisämausteen tilanteeseen tuo ilmastomuutos, jonka fyysiset vaikutukset ja siihen liittyvä epätietoisuus luovat uudenlaisen haasteen teknologialle ja tieteelle. Ilmastomuutos edellyttääkin sekä tieteidenvälistä tutkimusta että tieteellisen tiedon ja muunlaisen tiedon vuorovaikutusta, minkä voidaan tulkita edellyttävän uudenlaista teknologiaa, eräänlaista arktista ”riskiteknologiaa”.

Tällä kaikella on sekä välilliset että välittömät vaikutuksensa alueen geopolitiittiseen ja yhteiskunnallis- taloudelliseen tilanteeseen, kuten myös alueen ja ihmisten turvallisuuteen ja valtion suvereniteettiin pohjoisessa (esim. Hubert 2001; Pharrand 2009). Pohjoisten yhteisöjen ja ihmisten näkökulmasta nopea ilmastomuutos onkin määritelty ”kriisiksi”, esimerkiksi Kanadan pohjoisten alueiden yhteisöt ja ihmiset vaativat Kanadan hallitusta tunnistamaan tämän ja etsivän siihen vastalääkkeitä (The Walter and Duncan Gordon Foundation 2006, 13). Toki ilmastomuutoksen on myös sanottu avaavan uusia kehittämismahdollisuuksia pohjoisille alueille, kuten uusien globaalien merireittien mahdollistuminen, Pohjoisen jäämeren monivuotisen jään pienentyessä ja ohentuessa.

Jotta saisimme tilanteesta kokonaisvaltaiseman kuvan muutoksen tarkasteluun pitää ottaa muitakin tekijöitä ja ilmenemismuotoja, joista monet ovat ilmastonmuutoksen tai energiaturvallisuuden (välittömiä tai välillisiä) seurauksia. Yksi tällainen on valtiosuvereniteetti, mikä näkyy kansallisen turvallisuuden korostumisena ja tarpeena lisätä sotilaallista valvontaa, erityisesti merialueilla, kuten kaikki Pohjoisen jäämeren rannikkovaltiot ovat strategioissaan korostaneet (Heininen 2010b)⁹. Esimerkiksi alueen vakaasta ja rauhanomaisesta tilanteesta sekä laajasta kansainvälisestä yhteistyöstä huolimatta eräät alueen valtiot, kuten Kanada, ovat määritelleet muutokseen lähinnä (turvallisuus)uhkana, ja vastaavat siihen lisäämällä sotilaallista toimintaa alueella, vaikka eivät tehneet sitä kylmän sodan aikana, kun taas eräät, kuten Islanti, eivät näe tähän mitään tarvetta.

Tähän liittyy läheisesti toinen muutoksen ilmenemismuoto, alueen kansainvälinen, rajat ylittävä yhteistyö, joka on sekä laajaa, pitkälti monenkeskistä että institutionalisoitunut, kuten Arktinen neuvosto osoittaa. Venäläisen retkikunnan sukellus pohjoisnavan pohjaan ja siitä aiheutuneet reaktiot osoittivat, että kahdeksan Arktisen neuvoston jäsenvaltion välille on ilmaantunut painotuseroja yhteistyön jatkamisesta ja edelleen kehittämisestä. Nykyinen valtioidenvälinen ja monenkeskinen pohjoinen yhteistyö, joka syntyi kylmän sodan jälkeiseen tilanteeseen, vaikkakin se on tiivistä ja institutionalisoitunutta, ei välttämättä jatku kahdeksan valtion välisenä, vaan muunkinlaisia kokoonpanoja löytyy.

Selkeä esimerkki tästä on viiden Pohjoisen jäämeren rannikkovaltion kokoontuminen: Ensimmäinen ministerikokous oli toukokuussa 2008 Ilulissatissa, Grönlannissa¹⁰, ja toinen maaliskuussa 2010 Chelseassa, Kanadassa. Kokoontumisia voidaan pitää sikäli hyödyllisenä, että ko. valtiot, joiden välillä on kiistoja talousvyöhykkeiden rajoista, meriväylien kansainvälisestä liikennöinnistä ja mannerjalustan käyttöoikeuksista¹¹, pääsevät täten sopimaan tietyistä peruseräistä koskien Jäämeren mannerjalustan hyödyntämistä ja merioikeusyleissopimuksen noudattamista sekä ympäristönsuojelua (Ilulissat Declaration 2008). Kokoontuminen on kuitenkin aiheuttanut pahaa verta ulkopuolelle jätettyjen Islannin, Ruotsin ja Suomen sekä kuuden alkuperäiskansojen järjestön keskuudessa ja tuonut ensimmäisen todellisen särön Ark-

tisen alueen monenkeskiseen, kansainväliseen yhteistyöhön.

Kaiken kaikkiaan ilmastonmuutos on ehkä tärkein pohjoisilla alueilla meneillään olevan muutoksen yksittäinen ilmenemismuoto, sitä on myös kutsuttu muutoksen ”liipaisimeksi”. Ja yhdessä energiaturvallisuuden kanssa ilmastonmuutos vastaa pääosaa muutoksen olennaisesta sisällöstä, muttei selitä sitä kokonaan, sillä muitakin ilmenemismuotoja löytyy.

Uudenlaisia geopolitiikan tulkintoja

Pohjoisten alueiden uusimmassa murroksessa kyse on pitkälti alueen tulemisesta globaaliin. Ilmiön yksi olennainen aspekti on geotalouden yliote geopolitiikasta, ja toinen on ulkopuolisten valtioiden ja kansainvälisten toimijoiden pyrkiminen alueelle. (esim. *Globalization and the Circumpolar North* 2010)

Tämän myötä myös pohjoinen-etelä –suhde on muutoksessa. Tämä näyttäytyy uuden geopolitiikan diskurssin mukaisesti globaalien ja alueellisten ympäristönkysymysten, kestävä kehityksen ja ihmillisen turvallisuuden sekä pohjoisen politiikan nousuna valtioiden (ulko)politiikan asialistoille. Kanadan ulkopoliittikan pohjoinen ulottuvuus on hyvä esimerkki tämänkaltaisesta hienostuneemmasta valtiopolitiikasta (Nicol). Edelleen tämä näkyy siinä, että Arktinen alue hahmotetaan nousevana erilaisten kysymysten kasvualustana, kuten ulkoministeri Clinton on todennut (*Newsweek* 2009/2010), tai läpileikkaavana ja keskeisten prioriteettien lävistämänä kysymyksenä, joka painottaa pohjoisten yhteisöjen roolia ja muodostaa täten uusia ja hedelmällisempiä pohjoinen-etelä –suhteita (Heininen 2004).

Tämä (uudenlainen) geopolitiittinen tulkinta ei tarkastele pohjoisia alueita pelkästään erityisenä kansainvälisenä alueena vaan myös osana maapalloa, mikä on sikäläkin perusteltua, että osa pohjoisen-etelä –suhteen muutoksesta ovat sirkumpolaarisen pohjoisen strateginen merkitys ja alueen roolin kasvu maailmanpolitiikassa (Heininen 2005). Tälle on useita syitä: Ensinnäkin ovat strategiset syyt. alue on edelleen sotilaallisesti ja sotilaspolitiittisesti tärkeä johtaville ydinasevalloille ydinaseisiin liittyvän deterenssi-opin ja kostoiskukyvyn vuoksi, joka on pitkälti strategisten ydinsukellusveneiden varassa. Niin ikään energiaturvalli-

suus on strategista, sillä alueen rikkaat energiavarat mahdollistavat uudenlaisen energiayhteistyön ja -kumppanuuden, ja niiden tulkitaan takaavan globaalien energiaturvallisuuden. YK:n merioikeusyleissopimus vahvistaa tätä trendiä, koska se mahdollistaa sekä laajat talousvyöhykkeet että mannerjalustan hyödyntämisen niiden ulkopuolella. Maapallon pohjoisimmat alueet ovat myös tieteen ja tutkimuksen laboratorio ja työpaja niin luonnontieteellisen, ilmastonmuutos-tutkimuksen ja kulttuuritutkimuksen kuin politiikan ja turvallisuuden tutkimuksen aloilla.

Yhtäältä sekä alueen luonnon että kulttuurien ja kielten luoma monimuotoisuus ja toisaalta alueen valtioiden ja kansojen luomat innovatiiviset poliittiset ja hallinnolliset järjestelmät nostavat alueen merkitystä. Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportin tunnistamat menestystarinat – kulttuurinen yhtenäisyys ja alueellinen yhteistyö, vallan hajautus sekä poliittiset ja oikeudelliset innovaatiot – vahvistavat tätä tulkintaa ja (Young and Einarsson 2004). Pohjoisista, arktisista alueista on myös tullut ilmastonmuutoksen tutkimuksen keskeisin alue, eräänlainen maapallon ”barometri” tutkia ilmastonmuutoksen vaikutuksia. Niin ikään alueet ovat osoittaneet innovatiivisuutta kehittämällä alueellisia ja paikallisia poliittisoikeudellisia hallintajärjestelmiä, jotka eivät ole minkään valtion lainsäädännön tai kansallisten politiikkojen vastaisia.

Lopuksi alueen vakaus ja rauhanomaisuus sekä sotien ja konfliktien poissaolo yhdistyneenä globalisaation ansaitsee yleisemmän kiinnostuksen, sillä alue voi toimia esimerkkinä syenevästä kansainvälisestä yhteistyöstä. Tässä mielessä aluetta ja siellä kehitettyjä hyviä käytäntöjä voitaisiin käyttää esimerkkinä rohkaista muita maailmankolkkia pyrkimään samaan.

Tässä tulkinnassa pohjoiset alueet eivät ole enää marginaalista periferian periferiaa vaan yhteistyöalue, jolla on (kasvavaa) merkitystä maailmanpolitiikassa, eikä vain strategisena resurssialueena vaan kansainvälisen yhteistyön mallialueena. Tulkinta merkitsee irtaantumista perinteisestä fyysisen tilan kontrollista ja valtion tarpeiden tyydyttämisestä kohti post-modernia ja kriittistä geopolitiikan diskurssia, sillä se politisoi fyysisen tilan ja tunnistaa sosiaalisen tilan merkityksen. Se korostaa alueellisten toimijoiden välistä yhteistyötä, alueellista kehitystä ja identiteettiä sekä alueen rakentamisen merkitystä.

Toki pohjoisten alueiden poliittinen vakaus ja rauhaomaisuus voidaan myös yhdistää rikkaisiin energiavaroihin ja ilmastonmuutoksen mahdollistamaan lisääntyneeseen kuljetukseen, mitä uudet, joskin vielä potentiaaliset, ja globaalit trans-arktiset kuljetusväylät edustavat. Yhtäältä tämä sekä luo uusia liikennemahdollisuuksia että kasvavia taloudellisia odotuksia alueen valtioiden näkökulmasta. Toisaalta tämä lisää alueen houkuttelevuutta alueen ulkopuolisten toimijoiden näkökulmasta. Tämä puolestaan vahvistaa em. tulkintaa kiristyneestä luonnonvara- ja energiakilpailusta, mikä vastaavasti helposti korostaa valtion suvereniteettia ja kontrollin tarvetta, tai antaa sille jonkinasteinen legitimitetin.

Kuten yhteiskunnallispoliittisissa ja taloudellisissa murroksissa aina, niin 2010-luvulla Arktisella alueella käydään muutoksen ja jatkuvuuden voimien välistä kamppailua siitä, missä geopolittisessa kontekstissa ja millä yhteiskunnallispoliittisella tasolla ratkaisut tehdään. Saattaa käydä esimerkiksi niin, että energiaturvallisuuden suuren strategisen merkityksen ja globaalien ympäristöriskien ja –uhkien myötä pohjoinen-etelä –suhde palautuu takaisin kolonialistiseksi. Ja edelleen, vallitseva muutos näyttäytyy enemmän valtioiden välisenä suhteena, kilpailuna sekä valtaan, resurssihin ja fyysisen tilaan liittyvänä ilmiönä. Näkyvissä onkin merkkejä perinteisen geopolitiikan paluusta ja siitä, että (jäämeren rannikko)valtioiden hallitsema tila jatkuu kylmän sodan päättymisen luoman lyhyen yhteistyöeuforian ja alueenrakentamisen jälkeen, ja mahdollisesti dominoi tulevaa kehitystä.

Kaikesta tästä huolimatta Arktisella alueella valitsee kylmän sodan jälkeisen ajan vakaus ja rauhanomaisuus. Tämä pohjaa laajaan ja institutionaaliseen kansainväliseen yhteistyöhön ja alueenrakentamiseen, mikä tässä tarkastelussa merkitsee jatkuvuutta. Tämä voidaan tulkita niin, että menneillään oleva moniulotteinen muutos on uusi kerros edellisen kylmän sodan jälkeisen muutoksen päällä, joka on jo vakiintunut.

Lopuksi

2010-luvulla maapallon pohjoisimmilla alueilla ei ole sotia, ei kuumaa eikä uutta kylmää sotaa, eikä aseellisia konflikteja, vaan alue on varsin vakaa ja rauhanomainen. Alueella on kiistoja merirajoista,

epäsymmetrisiä ympäristökonflikteja ja alkupe- räiskansojen vaatimuksia oikeudestaan maahan ja veteen. Alueella ei hallitsematonta luonnonva- rakilpailua eikä muitakaan syitä konfliktiin alueen valtioiden tai alueen valtioiden ja ulkopuolisten välillä.

Sen sijaan pohjoisilla alueilla on meneillään mo- niulotteinen ympäristöllinen, geopoliittinen ja geotaloudellinen muutos. Muutoksen myötä alueen ja muun maailman väliset suhteet ovat rakentu- massa uudella tavalla ja näyttäytyvät globaalissa kontekstissa, mistä ilmastonmuutos on ehkä konk- reettisin esimerkki. Pohjoisten alueiden luonnonva- rat, sekä hyödynnettävät että potentiaaliset, näytte- levät entistä suurempaa roolia globalisoituneessa maailmantaloudessa, mikä näkyy kasvavana maail- manlaajuisena kiinnostuksena Arktista aluetta ja pohjoisia teemoja kohtaan. Energiavaroista, erityi- sesti öljystä, on tullut maailmanlaajuisen energiat-urvallisuuden puitteissa strategisia. Energiaturval- lisuudesta on myös tullut pohjoisen turvallisuuden keskeinen osa-alue, joka on osin ottanut ympäris- töturvallisuuden, erityisesti ydinturvallisuuden, paikan. Toisin kuin ydinturvallisuus, joka pohjaa laaja-alaiseen turvallisuuskäsitykseen, energiatur- vallisuus palautuu viime kädessä perinteiseen, ase- varaiseen turvallisuuteen.

Tästä seuraa, että pohjoisilla alueilla vallitsee eräänlainen dualismi, eli samaan aikaan kun alue

on maailman vakaimpia ja rauhanomaisimpia, niin sen strateginen merkitys on kasvussa, mikä heijastuu paineena sotilaallisen läsnäolon lisäämi- selle ja merialueiden valvonnalle. Tämä on olen- nainen muutos kylmän sodan jälkeiseen vakauteen ja rauhanomaisuuteen, joka on pohjaa rajat ylittä- vään, kansainväliseen yhteistyöhön. Kysymys kan- sainvälisten merialueiden ja niiden mannerjalusto- jen hallinnasta on kuitenkin monitahoinen sisäl- täen niin kansainvälistä oikeutta ja politiikkaa kuin kansallisia intressejä. Kyse on myös huolesta poh- joisten alueiden luonnon tilasta, asuinympäristöstä ja tulevaisuudesta kaukokulkeutuvien saasteiden ja ilmastonmuutoksen välittömässä vaikutuspiirissä.

Kaiken kaikkiaan pohjoinen geopoliittinen alue ei ole erillään maailmanpolitiikasta eikä maail- manlaajuisesta kehityksestä. Alueella on oma ja erityinen, pitkälti kylmän sodan jälkeiseen geopo- liittiseen muutokseen perustuva, luonteensa ja alu- eellinen dynamiikkansa, ja alue on poliittisesti va- kaa. Ilmastonmuutos, maapalloistuminen sekä energiavarojen ja energiaturvallisuuden korostu- nut asema ovat luoneet uudenlaisia haasteita ja paineita sekä alueen sisäiselle dynamiikalle että va- kaudelle. Meneillään oleva nopea ja moniulottei- nen geopoliittinen muutos ei välttämättä vahvista omaehtoista alueellisuutta vaan korostaa alueen ja ulkopuolisen maailman välisten suhteiden ja nii- den uudelleen määrittymisen merkitystä.

LÄHDELUETTELO

- ACIA. 2004. *Impacts of a Warming Arctic: Arctic Climate Impact Assessment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Abele, F. and Rodon, T. 2007. Inuit Diplomacy in the Global Era: The Strengths of Multilateral Internationalism. *Canadian Foreign Policy*, (13)3 (2007), 45–63.
- Arctic Human Development Report, AHDR*. 2004. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- Arktisen alueen inhimillisen kehityksen raportti*. 2007. Helsinki: Ympäristöministeriön Raportteja 4 / 2007.
- The Arctic Ocean Meeting in Oslo – Press release, published 17.10.2007, No: 128/07.
- Beary, B. 2008. Race for the Arctic. Who owns the Region's Un- discovered oil and gas? *Global Researcher. Exploring International Perspectives*, August 2008, Volume 2, Number 8, Pages 213–242. <www.GLOBALRESEARCHER.COM>
- Beck, Ulrich. 1992. From Industrial Society to Risk Society: Questions of Survival, Social Structure and Ecological Enlightenment. Teoksessa M. Featherstone (ed.) *Cultural Theory and Cultural Change*. London: Sage.
- Borderline Newsletter 2008. IBRU, Durham University.
- Borgerson, S. G. 2008. "Arctic Meltdown: The Economic and Security Implications of Global Warming". *Foreign Affairs*, March/April 2008.
- Byers, Michael. 2009. *Who owns the Arctic? Understanding sovereignty disputes in the North*. Vancouver: Douglas & McIntyre.
- Chaturvedi, Sanjay. 2000. Arctic Geopolitics Then and Now. Teoksessa Mark Nuttall ja Terry V. Callaghan (eds.), *The Arctic: Environment, People, Policy*. Amsterdam: Harwood Academic Publishers.
- Commission of the European Communities (2008). Communi- cation from the Commission to the European Parliament and the Council "The European Union and the Arctic Region". Brussels, 20.11.2008. COM(2008) 763 final.
- Dalby, Simon. 2002. Environmental Security. *Borderlines*, Volume 20. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Duhaime, Gerard. 2004. Economic Systems. Teoksessa *AHDR (Arctic Human Development Report) 2004*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.

- Europe's Northern Dimension: the BEAR meets the south. 1997. Lassi Heininen & Richard Langlais (eds.). Rovaniemi: Publications of the Administrative Office of the University of Lapland 1997: 39.
- Gledisch, Nils Petter. 1986. The Strategic Significance of the Nordic Countries. *Current Research on Peace and Violence*, 1–2/1986 – Nordic Security. Eds. Pertti Joenniemi.
- Globalization and the Circumpolar North*. 2010. Lassi Heininen & Chris Southcott (eds.). Fairbanks: The University of Alaska Press.
- Golovnev, Andrei. 2001. Two Northern Stories Meet Two Northern Projects. Teoksessa Björnsson, T. & Ingimundarson, J. H. & Olafsdottir, L. (eds.), *North Meets North. Proceedings of the First Northern Research Forum*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute & University of Akureyri.
- Gorbachev Mikhail. 1987. The Speech of President Mikhail Gorbachev on 2 October 1987 in Murmansk. *Pravda*, 2 October 1987.
- Gorskov, S.G. 1979. *The Sea Power of the State*. Great Britain.
- Government of Canada. 2009. *Canada's Northern Strategy. Our North, Our Heritage, Our Future*. Ottawa.
- The Guardian*, Thursday, 4 October 2007, 'Melting ice cap brings diamond hunters and hopes of independence to Greenland', Paul Brown in Greenland, <<http://www.guardian.co.uk/environment/2007/oct/04/1>>
- Hakovirta, Harto. 1996. *Globaaliingelmat ja globaalipolitiikka: koeporauksia*. Turku: Turun yliopisto. Valtio-opin laitos.
- Harle, Vilho & Moisis, Sami. 2000. *Missä on Suomi? Kansallisen identiteettipolitiikan historia ja geopolitiikka*. Jyväskylä: Vastapaino.
- Haukkala, Hiski 2009. "Happamia, sanoi...": Venäjän näkökulma vuoteen 1989. *Kosmopolis* 3–2009, 29–37.
- Heininen, Lassi. 2010a. Globalization and Security in the Circumpolar North. Teoksessa Lassi Heininen ja Chris Southcott (eds.), *Globalization and the Circumpolar North*. Fairbanks: The University of Alaska Press.
- Heininen, Lassi. 2010b. Arktisen alueen (muuttuva) geopolitiikka ja valtioiden pohjoiset / arktiset strategiat ja politiikat. Esitys Pohjoisen politiikan ja turvallisuuden asiantuntijajärjestöjen Ulkopoliittisissa instituutissa Helsingissä 11.–12. helmikuuta 2010.
- Heininen, Lassi. 2005. Impacts of Globalization, and the Circumpolar North in World Politics. *Polar Geography* Vol. 29, 2005, No. 2 (April–June), 91–102. Issue: Challenges of Globalization for the North.
- Heininen, Lassi. 2004. Circumpolar International Relations and Geopolitics. Teoksessa *AHDR (Arctic Human Development Report) 2004*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- Heininen, Lassi. 2002. The Saami as a Pan-national Actor. Teoksessa Kristina Karppi ja Johan Eriksson (eds.), *Conflict and Co-operation in the North*. Umeå: Kulturens frontlinjer. Skrifter från forskningsprogrammet Kulturgräns Norr 38.
- Heininen, Lassi. 1999. *Euroopan pohjoinen 1990-luvulla. Moniulotteisten ja ristiriitaisten intressien alue*. Rovaniemi: Acta Universitatis Lapponiensis 21 – Arctic Centre Reports 30, University of Lapland.
- Heininen, Lassi. 1991. *Sotilaallisen läsnäolon ympäristöriskit Arktiksessa – Kohti Arktisen säätelyjärjestelmää*. Tampere: Tampere Peace Research Institute. Research Report No. 43.
- Heininen, Lassi, Jalonen, Olli-Pekka ja Käkönen, Jyrki. 1995. *Expanding the Northern Dimension*. Tampere: Tampere Peace Research Institute, Research Report No. 61, University of Tampere.
- Heininen, Lassi ja Nicol, Heather. 2009. Canada and the New Geopolitics of the North Pacific Rim. Teoksessa *Seeking Balance in a Changing North. The Proceedings Papers from the 5th Northern Research Forum Open Assembly* in Anchorage, Alaska, 24–27 September 2008. [website] <<http://www.nrf.is/Books & Publications>>
- Heininen, Lassi and Nicol, Heather. 2007. The Importance of Northern Dimension Foreign Policies in the Geopolitics of the Circumpolar North. *Geopolitics*, Volume 12, Issue 1, 2007, 133–165.
- Henrikson, Alan K. 1975. The Map as an 'Idea': The Role of Cartographic Imagery during the Second World War. *The American Cartographer*. Vol. 2. No. 1, 19–53.
- Huebert, R. 2001. 'Climate Change and Canadian Sovereignty in the Northwest Passage', *Isuma* 2 No 4 (Winter 2001); http://www.isuma.net/v02n04/huebert/huebert_e.shtml.
- The Ilulissat Declaration, Arctic Ocean Conference in Ilulissat, Greenland, 27 – 29 May 2008, in *Arctic Idea*, 2008 August, 12–13.
- Jukarainen, Pirjo. 1999. Norden is Dead – Long Live the Eastwards Faced Euro-North. Geopolitical Re-making of Norden in a Nordic Journal. *Cooperation and Conflict*, vol. 34(4), 355–382. SAGE Publications.
- Kainlauri, E. O. 1975. *Multinational*. A dissertation submitted in partial fulfilment of the requirements for the degree of Cooperation in Regional Planning for Lapland. Doctor of Philosophy (Natural Resources) in The University of Michigan.
- Killinen, Kullervo. 1964. Kansainvälinen politiikka I. Poliitiikan ja strategian maantieteelliset perusteet. Porvoo.
- Koivurova, Timo. 2008. A background paper prepared for the joint seminar of the University of the Arctic Rectors' Forum and the Standing Committee of the Arctic Region, on 28 February 2008 at the Arctic Centre in Rovaniemi, Finland (University of the Arctic).
- Korhonen, Pekka. 2003. Aasiaksi nimetty tila. *Kosmopolis*, 33: 1, 9–37.
- Krauss, N. 1994. Crossroads? A Twentieth-Century History of Contacts across the Bering Strait. Teoksessa W. W. Fitzhugh, V. Chaussonet (eds.), *Anthropology of the North Pacific Rim*. Washington D.C.: Smithsonian Institution Press.
- Käkönen, Jyrki. 1995. Konfliktit, turvallisuus ja ympäristö. Jyväskylä: Atena.
- Lomagin, Nikita. 2009. Russia's Perception of the Arctic. *Seeking Balance in a Changing North. The Proceedings Papers from the 5th Northern Research Forum Open Assembly* in Anchorage, Alaska, 24–27 September 2008. <<http://www.nrf.is/Books & Publications>>
- Lähteenmäki Maria. 2004. *Kalotin kansaa. Rajanvedot ja vuorovaikutus Pohjoiskalotilla 1809–1889*. Historiallisia tutkimuksia 220. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mackinder, Halford. 1904. The Geographical Pivot of History. *The Geographical Journal* 23:4, 421–444.
- Macnab, Ron. 2008. Coastal State Sovereignty in the Arctic Offshore: Is it Compatible with the Concept of a Borderless North. Teoksessa Lassi Heininen and Kari Laine (eds.), *The Borderless North*, 83–89. Oulu: The Thule Institute, University of Oulu and The Northern Research Forum.
- Macnab, Ron. 2006. Outer Continental Shelves in the Arctic Ocean: Sovereign Rights and International Cooperation. *Meridian*, Spring/Summer 2006, 1–3.
- Mahan, A.T. 1918. *The Influence of Sea Power upon History 1660–1783*. Boston.

- Massa, Ilmo. 1994. *Pohjoinen luonnonvalloitus. Suunnistus ympäristöhistoriaa Lapissa ja Suomessa*. Tampere: Gaudeamus.
- Meakin, S. and Fenge, T. 2004. Indigenous peoples and the Stockholm Convention on Persistent Organic Pollutants. Teoksessa *AHDR (Arctic Human Development Report) 2004*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- Miller, Steve E. 1989. The Arctic as a Maritime Theater. December 19, 1989. (moniste)
- Moisio, Sami. 2003. Back to Baltoscandia? European Union and Geo-Conceptual Remaking of the European North. *Geopolitics*, Vol.8, No.1 (Spring 2003), 72–100.
- Newsweek, Dec. 28, 2009 / Jan. 4, 2010. "Hillary Clinton – Henry Kissinger" by Jon Meacham.
- Nicol, Heather (painossa). Competing Claims in the Geopolitics of the Canadian Arctic. Teoksessa Lassi Heininen ja Heather Nicol (eds), *Climate Change and Human Security: The Calotte Academy 2008 Book*. Ottawa: The University of Ottawa Press.
- Onnela, Samuli. 2008. Kansat, niiden liikkeet ja kulttuurit Barentsin alueella. Esitelmä **Barentsin alueen tulevaisuuskonferenssissa** Oulussa 25.–26.11.2008.
- Osherenko, Gail and Young, Oran. 1989. *The Age of the Arctic: Hot Conflicts and Cold Realities*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ottawa Declaration. 1996. 'Declaration on the Establishment of the Arctic Council, 19th day of September 1996 in Ottawa, Canada' <<http://www.arctic-council.org/establ.asp>.
- Panetta, Alexander. 2007. Harper boosts Arctic presence. *cnews. Across Canada*. <http://cnews.canoe.ca/CNEWS/Canada/2007/08/10/4408384-cp.html> Accessed October 24, 2007
- Pharand, D. 2009. Canada's Arctic Sovereignty and the Northwest Passage. *Meridian Spring / Summer 2009*, 1–5.
- Spykman, Nicholas John. 1944. *The Geography of the Peace*. New York.
- Störe, J. G. 2009. Challenges in the High North. By Minister of Foreign Affairs Jonas Gahr Störe. Statement at NATO Seminar, Reykjavik, 29 January 2009. M2 PressWIRE.
- Till, Geoffrey. 1987. *Modern Sea Power. An Introduction*. Great Britain.
- Traufetter, G. 2008. The Battle for the North Pole. Melting Ice Brings Competition for Resources. *Der Spiegel*, 19 September 2008.
- UNCLOS Convention. 1985. 'United Nations Convention on the Law of the Sea' (the full text). Teoksessa Degenhardt, H. W. *Maritime Affairs – A World Handbook*. Appendix 1, 247–357 London.
- USGS Fact Sheet 2008–3049. 'Circum-Arctic Resource Appraisal: Estimates of Undiscovered Oil and Gas North of the Arctic Circle'.
- Virkkunen, Janne. 2009. Arktinen aarreaitta avautuu. *Helsingin Sanomat* 18. lokakuuta 2009, A2 Kolumni.
- Voima 32. 2007. "Arktisen tähti – kylmä sota jäätiköllä".
- The Walter and Duncan Gordon Foundation. 2006. Report and Recommendations from a Workshop 'The Arctic and Canada's Foreign Policy' in 4–5 October 2006.
- Wilson, Gordon and Heeks, Richard. 2000. Technology, Poverty and Development. Teoksessa *Poverty and Development in the 21st Century*. Tim Allen and Alan Thomas (eds). The Open University in association with Oxford University Press.
- The White House, Office of the Press Secretary (2009), *National Security Presidential Directive/NSPD – 66 – Homeland Security Presidential Directive – 25* (12 January 2009).
- Young, Oran R. and Einarsson, Nils. 2004. A Human Development Agenda for the Arctic: Major Findings and Emerging Issues. Teoksessa *AHDR (Arctic Human Development Report) 2004*. Akureyri: Stefansson Arctic Institute.
- Östreg, Willy. 2008. Extended Security and Climate Change in the Regional and Global Context: A Historical Account. Teoksessa Gudrun Rosa Thorsteinsdottir and Embla Eir Oddsdottir (eds.), *Politics of the Eurasian Arctic. National Interests & International Challenges*. Akureyri: The Northern Research Forum and Ocean Futures.
- Östreg, Willy. 1999. *National Security and International Environmental Cooperation in the Arctic – the Case of the Northern Sea Route*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers. Environment & Policy, 16.
- Zellin, Barry S. 2007. *Viewpoint: Cold Front Rising. As Climate Change Thins Polar Ice, a New Race for Arctic Resources Begins*, Center for Contemporary Conflict. <http://www.ccc.nps.navy.mil/si/2008/Feb/zellenFeb08.asp>. Accessed April 9, 2007.

VIITTEET

- 1 Tämä pitkälti mediaseksikäs tulkinta, mitä otsikko ”Arktisen tähti – kylmä sota jäätiköllä” korostaa, johtuu varmaankin siitä, että artikkeli on käännos Monde diplomatique-lehdestä. Siitä huolimatta se on turhan kapea tulkinta, ja otsikko on sikäli virheellinen, että meren päällä ei ole jäätikköä vaan merenjäättä.
- 2 Kartasta saa sen käsityksen, että alueen äärikulmilla, eli Euraasian itäisemmällä kolkalla ja Alaskan läntisemmällä niemimaalla, ei ole mitään yhteyttä keskenään, ja kuitenkin kyse on samasta Beringinsalmen alueesta, jossa yhteyttä yli salmen on pidetty vuosisatojen ajan.
- 3 Tätä kuvaavat hyvin sekä stereografinen ja oikeakulmainen zenitaalinen karttaprojektio että pohjoista pallonpuoliskoa ja isoympyröitä kuvaava ortografinen ”lentoreitti”-kartta (Heininen 1991, 25–27 sekä kartat 3 ja 4).
- 4 Todettakoon, että Spykman ennakoi Pohjoisnavan ylitse menevien lentoreittien strategisen merkityksen Pohjois-Amerikan ja Euraasian välisissä kuljetuksissa ja yhteyksien pidossa. Yrityksistä huolimatta toisen maailmansodan jälkeen tämä ei johtanut ilmasiltaan eikä ilmatilan vapauteen; eikä se vielä ole täysin toteutunut.
- 5 Järjestelmän siilot on sijoitettu Alaskaan ja päätutka-asema Grönlannin Thuleen.
- 6 Ne eivät esimerkiksi anna Suomelle, eikä Islannille ja Ruotsille, mitään optiota Pohjoisen jäämeren mannerjalustassa oleviin luonnonvaroihin, vaikka ne ovat Arktisen alueen valtioita. Näin yksinkertaisesti, koska ko. mailla ei ole Jäämeren rannikkoa; jos Petsamo olisi edelleen osa Suomea, niin Suomen kannalta tilanne olisi toinen.
- 7 Toisin kun Suomessa on virheellisesti todettu, niin nämä säännöt eivät anna Suomelle, kuten eivät myöskään Islannille ja Ruotsille, mitään optiota Pohjoisen jäämeren mannerjalustassa olevan öljyn ja maakaasun hyödyntämiseen, koska mailla ei ole ko. meren rannikkoa.
- 8 Teknologia on tarkoituksenmukaista käytännön toimintaa, joka sisältää sekä työkalujen ja ihmisten välisen suhteen että tiedon soveltamisen (Wilson and Heeks 2000, 403).
- 9 Yhä useammat alueen valtiot, kuten Islanti, Kanada, Norja, Venäjä ja Yhdysvallat, ovat laatineet oman kansallisen pohjoisen / arktisen strategian, lisäksi Suomi on laatimassa omaa selontekoaan alueesta ja sen merkityksestä maalle.
- 10 Ministerikokousta valmisteleva virkamieskokous pidettiin lokakuussa 2007 Oslossa Norjan ulkoasianministeriön isännöimänä (The Arctic Ocean Meeting in Oslo – Press release 2007).
- 11 Esimerkkejä kiistoista ovat Norjan ja Venäjän kiista Barentsinmeren mannerjalustasta, Kanadan ja Yhdysvaltain välinen kiista Luoteisväylän statuksesta sekä Kanadan ja Tanskan välinen kiista Hans-saaresta.